Daniar Mutalâp

REDACȚIA SCURTĂ A UNEI SCRIERI ASCETICO-MISTICE ATRIBUITE LUI EVAGRIE PONTICUL ÎN LITERATURA ROMÂNĂ VECHE (II)

6. Cazul copiei conservate în ms. rom. BAR 1161 este unul cu totul particular. Codicele, aflat inițial în posesia lui Moses Gaster (nr. 100),[1] reprezintă o culegere de vieți de sfinți și fragmente de pateric, conține 168 de file și a fost întocmit în anul 1750 de către logofătul Ion Erneanul[2], cel care transcrie în 1749 și *Varlaam și Ioasaf* cuprins într-un miscelaneu de cărți populare și vieți de sfinți (ms. rom. BCU Cluj 4348)[3]. Asemănarea ductului grafic din aceste manuscrise cu grafia logofătului Matei Voileanu (ms. rom. BAR 3399, ms. rom. 2094 John Ryland Manchester, ms. rom. 81 Muzeu Craiova) i-a determinat pe Mihai Moraru și Cătălina Velculescu să lanseze ipoteza conform căreia cei doi logofeți ar reprezenta una și aceeași persoană[4]. Manuscrisul este compus dintr-un *Otecinic, adecă viețile și învățăturile sfinților părinți pustnici* (f. 2^{r}–109^{r}), două vieți de sfinți (Ioan Colibașul, Eustatie Plachida, f. 109^{r}–129^{v}) și o serie de fragmente de pateric (130^{r}–168^{r}); apocriful evagrian fiind transcris între filele 30^{v} și 31^{v}. Patericul conține narațiuni hagiografice precum: *Poveastea părintelui Teodor arhiepiscopul Edesului pentru un stâlpnic* (2^{r}), *De ieșirea sfântului Macarie dintr-această viiață în ceaealaltă* (9^{r}), *A sfântului marelui Vasilie întrebare de priceaștenie* (12^{r}), *A părintelui Daniil pentru părintele Marco ce s-au făcut nebun* (12^{v}), *Începătura a seamnelor celor bune a părintelui Dulei* (16^{v}), *De viiața lui Paisie* (17^{r}) etc., între acestea fiind intercalate sentințe rostite de diferiți părinți ai deșertului, uneori clasificate sub capitole tematice (*Pentru milostenie*, *Pentru tăceare*, *Pentru umilință* etc.).

Culegerea de narațiuni și sentințe hagiografice a fost cunoscută atât în mediul monahal, cât și în cel laic, călugări ca Rafail „nevrednic monah” și mireni precum Dragomiraș Radu sau Costache „logofețel” semnându-se ca cititori din veacul al XVIII-lea (domnia lui Constantin Hangerli), respectiv al XIX-lea[5]. Totodată, având în vedere numeroasele fragmente hagiografice transcrise de diferite mâini

[1] G. Ștrempel, *op. cit.*, vol. I, p. 245.

[2] „Eu, logofă*t* Io*n* Erneanu*l*. 1750” (ms. rom. BAR 1161, f. 168^{r}).

[3] Vezi Cătălina Velculescu, *Proloage, fiziolog, Alexandria, cosmografii*, Piscu, 2018, p. 36.

[4] C. Velculescu, „Les copistes de Transylvanie et les apologues de Barlaam”, *Revue des Études Sud-Est Européennes*, tomul 19, 4, 1981, p. 737–749. M. Moraru, C. Velculescu, *Bibliografia analitică a literaturii române vechi. Cărțile populare*, București, 1976–1978, p. 549.

[5] G. Strempel, Fl. Moisil, L. Stoianovici, *Catalogul manuscriselor românești*, vol 4, București, 1967, p. 237–238.

LR, LXIX, nr. 3–4, p. 461–474, București, 2020

BDD-A32996 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:48 UTC)

de-a lungul filelor 1^{v}, 168^{v} și 169^{v}, se poate deduce faptul că miscelaneul a pătruns și într-un *scriptorium* monahal. Astfel, următoarele fragmente de pateric sunt copiate de două mâini diferite pe filele 1 *verso* și 169 *verso* ale miscelaneului:

> *incipit*: Un sihastru oarecarele șăzuse în pustie în lăuntru dăparte, singu*r*, strei*n* 30 de ani, și numai ce să hrăniia cu ierbile și cu buruienile după acele chipuri grăia întru sine*ș*, că într-a lui mine zece ani de pierdu*t*, atâția[6] trudindi-mă [...]. (1^{v})
> *desinit*: Căzu la pământu și să ruga cu lacrămi, zise, o*h*, frate, ce voiu[7] să fa*c*, părinte, că m-[au] turbura*t* cugetele cele rele și spurcate? Grăi lui bătrânu*l*: cându va muma să încearce pruncu*l* a pune amărăciune pre țâța ei, aș<a> vine coconu*l* după obiceiu său să sugă și pentru amărăciune fuge. (169^{v})

De asemnea, demn de atenție este faptul că pe fila 168^{v} o mână transcrie în partea superioară a hârtiei „Cântarea cântărilo*r* cap 5”, iar o alta copiază următorul fragment ritmat:

> Zice că întâmplându-să în cea vreme fără întâmplare, să făcu u*n* semnu în soare, și to*ț* oameni<i> să mirară, ia*r* Zosi*m* filoso*f* ș<i> la cuvântu drăgă<s>to*s*, căută jo*s* la pământu, și văzu semnu dă mormântu, și într-însu*l* răspunse și dăn gură e*l*, că îi zise: „O*f*, o, creștine rătăcite, cu*m* le zici din gură toate a o minte și spre mine, că și eu a*m* ținutu cu tine *i pročĭ*”. (f. 168^{v})

Patericul intră, totodată, și în posesia unui mirean, un anume logofăt Costandin, care îl primește de la „unchiu popa Io*n*”: „Să să știe că această carte este a mea[8], logofătului Costandi*n*, dată dă unchiu popa Io*n*, ca să-*l* pomenesc și pă e*l* ș-a*m* dat-o lui..”. (f. 168^{v}).

Din perspectiva particularităților lingvistice, limba textului oglindește în mare măsură graiul copistului, care provine dintr-o zonă aflată la limita dintre Brașov și nordul Olteniei[9]: 1. e medial aton închis la i: *praznicile* (31^{r}); 2. e medial aton conservat: *trebuie* (30^{v}), *părintele*, *pântecele* (31^{r}); 3. e final conservat: *ce*, *de*, *tine* (30^{v}), *bucate* (31^{r}); 4. forma sincopată: *drept* (30^{v}); 5. m rostit moale: *trimis*, *a merge* (30^{v}), *lumină* (31^{v}); 6. dentala d rostită moale: *osândești* (31^{r}); 7. t moale: *știința*, *așteaptă*, *sufletesc* (30^{v}), *știința*, *cinstește* (31^{r}); 8. s dur: *să roagă*, *să grijește*, *să va afla*, *să lepădară* (30^{v}); 9. s moale: *spăsenie*, *singur* (30^{v}), *singur* (31^{r}); 10. ș moale: *greșește*, *rușine* (30^{v}), *nu te rușinezi* (31^{r}); 11. ș dur: *greșaște*,

[6] Scris: ѧтъцѣ.
[7] Secvența „Căzu…ce voiu” este scrisă de două ori.
[8] Secvența „Să să știe...a mea” este scrisă de două ori.
[9] C. Velculescu, *Les copistes...*, p. 744.

BDD-A32996 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:48 UTC)

greșăști (30^{v}), *înșăli* (31^{r}); 12. j rostit dur: *grijaște* (30^{v}), *slujăști*, *să grijaște*, *grijaște* (31^{r}); 13. r moale: *greșaște* (30^{v}), *greșăști*, *ai greșit*, *nu vei mai greși* (31^{r}); 14. africata dz trecută la z: *zise*, *botez*, *zio*, *Dumnezeu* (30^{v}), *Dumenzeu*, *cazi*, *nu te rușinezi*, *dumnezeiești*, *zi*, *zioa*, *căzuși* (31^{r}); 15. fricativa j conservată: *judecătoriul* (30^{v}), „*ajunge-vei au ba*” (31^{r}) 16. r moale în sufixul -or: *judecătoriul* (30^{v}); 17. articol posesiv variabil: *al schimniciei* (30^{v}); 18. prepoziția *cătră* (30^{v}, 31^{r}), 19. prepoziția *după* (30^{v}). Dintre acestea amintim trăsături definitorii precum: 1. închiderea lui e final la i: *cadi-se*, *carii* (12^{r})[10]; 2. s rostit dur: *să minuna* (9^{r}), *să strânsă* (15^{r}), *să să roage* (22^{v}), *săturându-să* (31^{v})[11] și 3. forma *nime* (17^{r}) a pronumelui negativ[12].

Comparând patericul conservat în ms. rom. BAR 1161 cu tipul patericului ilustrat prin cele cinci copii precedente, putem observa ușor că cel dintâi este cel mai apropiat de *Patericul schitului* așa cum l-am ilustrat mai sus. În tradiția slavă redacția scurtă a textului pseudo-evagrian a fost difuzată fără a fi împărțită în două (*Poveste de cine greșește după schimnicie* și *Învățătură să-ți pedepsești sufletul*), cum este cazul în majoritatea copiilor manuscrise românești, și a fost, de asemenea, inclusă alături de alte sentințe în capitole tematice specifice patericului (*Pentru umilință*, în acest caz, f. 29^{r}). Astfel, ne vom opri asupra diferențelor existente între această versiune a scrierii ascetice și cea ilustrată de restul copiilor prezentate până în acest punct, însă nu înainte de a avea în vedere cazul unei copii care ar lămuri distincțiile dintre cele două versiuni.

7. O copie asemănătoare cu versiunea din ms. rom. BAR 1161 se păstrează și în ms. rom. BAR 2100. Miscelaneul a cunoscut o serie de datări diferite: de la „mijlocul secolului al XVIII-lea” (G. Ștrempel)[13] până la cca 1785 (Mihai Moraru, Cătălina Velculescu)[14]. Cu mențiunea faptului că numai un examen filigranologic ne-ar putea verifica intervalele propuse, am datat codicele pornind de la informațiile deduse din compoziția sa și din *marginalia*. Astfel, luând drept *terminus post quem* anul 1779 (cea mai veche copie după o carte domnească emisă de Mihail Suțu în acel an și transcrisă în miscelaneu) și *terminus ante quem* anul 1784 (cea mai veche însemnare de cititor), suntem de părere că manuscrisul de 281 de file a fost realizat în intervalul 1779–1784 de către protopopul Ion din Târgu Jiu, călugărit Iosif, care lasă această „pravilă călugărească” Schitului Lainici[15]. Prima parte a codicelui

[10] BD, p. 109.
[11] BD, p. 136–137.
[12] BD, p. 163.
[13] G. Ștrempel, *op. cit.*, vol. II, p. 167–169.
[14] Mihai Moraru, Cătălina Velculescu, *Bibliografia analitică a cărților populare laice*, partea a II-a, București, 1978, p. 244.
[15] „Acea sfânte pravilă și călugărască fi<i>n<d> p<r>o<to>popului Ion, o<t> Târgu Jiului, că s-au călugărit, la mortă i s-au pus numele Iosif [scris *Ionsif*] și soțiia lui s-au călugărit tot atunci și-i su pus numele Onofria schimna, și au închinat aceas<t>ă sfântă carte la sfântu Schit Lainici și cine o va înst<ră>ina-o di la schit să fie supt blăstăm și cine va ceti; și a fost mulți părinți: eu, Ioan ieromona*h*, eu schimnic Atanasil, eu, Gărasim muna<h>, Filaret muna<h>, eu, Iosufe muna<h>, eu, Nicodim muna<h>” (ms. rom. BAR 2100, f. 215^{v}).

BDD-A32996 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:48 UTC)

conține numeroase scrieri ascetico-mistice datorate unor sfinți precum Simeon Noul Teolog (2^{r}–85^{v}), Grigorie Sinaitul (93^{r}–108^{v}), Avva Filimon (172^{r}–173^{r}), Nichifor din singurătate (154^{r}–157^{r}), Nil Sorski (111^{r}–139^{r}), *Asketiconul* („cazaniile sihăstrești”) lui Vasile cel Mare (185^{r}–220^{v}) ș.a., în timp ce a doua parte a manuscrisului adună la un loc diferite documente (240^{v}–244^{v}), fragmente de *Fiziolog* (245^{r}–252^{r}) și de *Pateric* (252^{v}–281^{v}). Considerăm de interes faptul că în cadrul aceluiași codice este transcrisă atât versiunea scurtă, din pateric, a scrierii pseudo-evagriene (265^{v}–266^{r}), alăturată *Fiziologului*, cât și versiunea lungă a aceluiași text (*Cuvântu al sfântului Evagrie pentru umilința sufletului*, f. 90^{r}–92^{v}), asociată cu prima parte a manuscrisului, „pravila călugărească”.

Trăsăturile lingvistice ale textului confirmă că acesta a fost realizat în vestul Olteniei: 1. e medial aton închis la i: *praznicile* (266^{r}); 2. e medial aton conservat: *trebuie*, *a veni*, *carele* (265^{v}), *pântecelui* (266^{r}); 3. e final închis la i: *numai ci* (265^{v}), *praznici* (266^{r}); 3. e final conservat: *ce*, *de*, *tine* (265^{v}), *bune* (266^{r}); 4. forma sincopată: *drept* (265^{v}); 5. m rostit moale: *trimis* (265^{v}), *lumină* (266^{r}); 6. dentala d rostită moale: *osândești* (266^{r}); 7. t moale: *știința*, *așteaptă*, *sufletesc* (265^{v}), *stinseiu*, *știința*, *cinstești*, *așteaptă* (266^{r}); 8. s dur: *să roagă*, *să grijaște*, *spăsănie*, *să va afla*, (265^{v}), *sângur*, *întorsăși* (266^{r}); 9. s moale: *singur* (265^{v}), *se lepădară*, *nu te mai părăsești* (266^{r}); 10. z rostit dur: *Dumnezău*, *dumnezăiești*, *dumnezăiesc* (265^{v}, 266^{r}), *păzâși* (266^{r}); 11. ș moale: *rușine* (265^{v}), *greșești*, *nu te rușinezi*, *înșeli* (266^{r}); 12. ș dur: *greșaște*, *greșăști* (265^{v}), *greșaște* (266^{r}); 13. j rostit moale: *slujești* (266^{r}); 14. j rostit dur: *grijaște* (265^{v}); 15. africata dz trecută la z: „*zis-au*”, *botez*, *Dumnezău*, *zio* (265^{v}), *Dumenzău*, *cazi*, *nu te ruşinezi*, *dumnezăiesc*, *zi*, *zioa*, *căzuși* (266^{r}); 16. fricativa j conservată: *judecători*, *judecătoriu* (265^{v}), *ajunge-vei* (266^{r}); 17. r moale: *greșaște* (265^{v}), *greșești*, *ai greșit*, *nu vei mai greși* (266^{r}); 18. r moale în sufixul -or: *judecători* (sg.), *judecătoriu* (265^{v}); 19. articol posesiv variabil: *al schimniciei* (265^{v}); 20. prepoziția *după* (265^{v}); 21. prepoziția *către* (265^{v}, 266^{r}). Dintre trăsăturile fundamentale, amintim: 1. închiderea lui e aton la i: *gândești și ia în minte* (91^{v}), *al schimnicii* (265^{v}), *praznicile* (266^{r}); 2. s rostit dur: *samă* (91^{r}), *asamănă-mă* (92^{r}), *atingându-să* (127^{v}), *Vasâlie* (129r), *ispitindu-să* (172^{v}), *să sâli*[16] (56^{r}), *să nu să sâleascâ* (128^{v}); 3. z rostit dur: *Dumnezău* (6^{v}, 22^{r}, 116^{r}, 263^{r}); 4. ț dur: *alțâi* (56^{r}), *minții* (116^{r}), *puțân* (128^{v}, 172^{r}), *înțăleage* (172^{v}), 5. prepoziția *de* cu dentala rostită dur: *dă* (172^{v})[17].

În plus, ne este cunoscut faptul că scribul, protopopul Ion, provenea din Târgu Jiu (215^{v}), el lasând „pravila călugărească” la schitul Lainici, situat în apropiere de Târgu Jiu, un lăcaș aflat în strânse legături cu celelalte schituri și mănăstiri muntene și cunoscut ca fiind o „adevărată poartă [...] între sihăstriile și mănăstirile din nordul Olteniei cu cele din sud-vestul Transilvaniei”[18]. O privire atentă asupra

[16] Scris: **съли**.
[17] BD, p. 139, 132–133, 105–110.
[18] Ioanichie Bălan, *Vetre de sihăstrie românească*, București, 1981, p. 270.

BDD-A32996 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:48 UTC)

însemnărilor de cititori de pe marginile filelelor, precum și exercițiile de condei[19] și motive ornamentale de pe pagina liminară, relevă faptul că miscelaneul a fost citit și folosit de o suită de monahi din schitul Lainici între secolele XVIII și XIX:

1. „La lea*t* 1784, cu ajutoriul lui Dumnezeu au începu*t* a-mi ieși câte un pă*r* albu prin barbă" (37^{v}), „Pa<n>telemo*n* ieromona*h*" (132^{r}).
2. „Iva*n* ieromonah" (109^{r}).
3. „Scris-a*m* și eu, robu*l* lui Dumnezău, Grigorie si*n* Costandi*n* Telescu, ce-*m* zi*c* și Căpita*n*, o*t* Târgu-Jiului, ginere dumnealui Mihai Căpitan, arnăutu; e ctitoru sfântului Schit Lainici, fiin*d* stareț popa Iosif. 1797, iunie 23" (169^{v})[20].
4. „Eu, robul lui Dumnezeu, Damia*n* mona*h* din sfânt Schi*t* Lainici" (169^{v})[21] – însemnare din veacul al XIX-lea, grafie identică cu cea din ms. rom. BAR 2110, f. 29^{r}–31$^{r:}$ „Și eu a*m* umbla*t*, eu părintele Damian monah, la lea*t* 1838, în luna lui ienuarie, în 11 zile, în zioa de sfântul cuvio*s* Teodosie, marți seara spre miercuri fiind eu la sfântul schi*t*".

Textele copiate în manuscris conțin numeroase greșeli – lexeme fragmentare: „gânduri <pă>timașe" (126^{v}), secvențe dublate: „numai numai cu gândurile" (125^{r}), lecturi eronate: „din neprinderea sa" (124^{r}) [vs *nedeprinderea*], „ne și întocmi*m* cu duhu*l*" (102^{r}) [vs *înnoim*] ș.a. – fapt care semnalează că acestea reprezintă produsul unui proces de copiere și nu de traducere.

După cum aminteam mai sus, redacția scurtă a scrierii atribuite lui Evagrie se aseamănă, în această situație, cu copia din ms. rom. BAR 1161, prin faptul că ambele circulă fără a purta vreun titlu, fiind integrate în partea tematică a patericelor. Astfel, în copia din ms. rom. 1161 textul este inclus în capitolul *Pentru umilință* (f. 29^{r}), iar în ms. rom. 2100, scrierea este încorporată într-un capitol asemănător: *Pentru umileniia cea curată* (f. 263^{v}). Între structura și conținutul celor două exemplare există atât o serie de trăsături comune, care le diferențiază față de versiunea textului ilustrată de celelalte cinci copii, cât și o suită de trăsături distincte, specifice uneia sau alteia dintre cele două copii. Ne vom opri mai jos asupra acestora aspecte, luând drept reper pentru versiunea patericului în care textul circulă defalcat cea mai veche copie românească, păstrată în ms. rom. BAR 68.

[19] Un astfel de exercițiu constă și în copiera unui fragment de predică adresată călugărilor: „Ama*r* ție, călugăre, că ai luoa*t* cinu*l* călugăresc și și chipu*l* îngeresc iară nu păcatele tale te-ai lepăda*t*, întocmai ca și satana, că precu*m* acela au căzu*t* din ceriu pentru mândria lui, așa și tu ai căzu*t* din cinul călugăresc și de chipu*l* îngeres*c* te-ai lepăda*t* cu mândria ta și cu deșarta ta mărire, cu curvia, cu necurăția, cu vorba ta cea multă și cu râsurile tale ceale fără de rușine, și cu glumele în chiliia ta, și nu numai în chilia ta, ci și la alți părinți te obrăznicești a întra în chili, nu ca să afli vreo învățătură de faptă bună de la ei sau ei de la tine, ci numai ca să faceți râsuri și glume deșarte care sânt plăcute diavolului…" (ms. rom. BAR 2100, f. 240^{r}).

[20] Vezi și G. Strempel, *op. cit.*, vol. 2, p. 168.

[21] Vezi și *ibidem*, p. 168–169.

BDD-A32996 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:48 UTC)

Ms. rom. BAR 68	Ms. rom. BAR 1161	Ms. rom. BAR 2100
„Zise u*n* bătrâ*n*” (182^{r})	„Zise părintele Arsenie” (30^{v})	„Zis-au u*n* bătrâ*n*” (265^{v})
„acela iaste îmboldi*t* de cugetu*l* științei lui” (182^{r})	„acela iaste îmboldi*t* cu ama*r* dintru știința lui” (30^{v})	„acela iaste îmboldi*t* cu ama*r* dintru știința lui” (265^{v})
„Ama*r* ție, suflete, că și adogân*d* nu te rușine*z*, ce încă pre alții osândești”. (182^{v})	„Amar ție, suflete, că și adaogân*d* și negândin*d* nu te rușinezi, ci încă pre alții osândești”. (31^{r})	„Ama*r* ție, suflete, că și adăogân*d*[22] și nu te rușine*z*, ci încă pre alți<i> osândești”. (266^{r})
„Ama*r* ție, sufletele, că pentru tru*p* cazi și ia*r* îi slujești lui. /	„Ama*r* ție, suflete, că pentru tru*p* cazi și încă iarăși slujăști lui.	„Ama*r* ție, suflete, că pentru tru*p* ca*z* și încă iarăși îi slujești lui.
–	Ama*r* ție, suflete, cum vei moartea și limba nu-ți mai oprești.	Ama*r* ție, suflete, cu*m* moartea te așteaptă și limba nu-ți mai oprești.
Ama*r* ție, suflete, că lucrurile sfințilo*r* nu le faci, ia*r* pomeanele lo*r* le cinstești că să-*ț* satu*r* pântecele”. (182^{v}–183^{r})	Ama*r* ție, suflete, că nici u*n* lucru de-ale sfințilo*r* nu faci, ci pentru săturarea pântecelui praznicile lo*r* le cinstești”. (31^{r})	Ama*r* ție, suflete, că nici u*n* lucru de ale sfințilo*r* nu faci, ci pentru săturarea pântecelui praznicile lo*r* le cinstești”. (266^{r})

Astfel, din eșantioanele furnizate, putem deduce că principala trăsătură distinctivă a versiunii din ms. rom. 1161 și 2100 constă în includerea unei fraze care lipsește din versiunea ilustrată de copia din ms. rom. 68: „Ama*r* ție, suflete, cum vei moartea și limba nu-ți mai oprești”, precum și diferența de selecție lexicală: „cu ama*r*” vs „de cugetu*l*”. În plus, față de ms. rom. 68, între copia din ms. rom. 1161 și 2100 există asemănări ce constau în includerea unor secvențe absente din ms. rom. 68, precum și topica diferită.

1. Secvențe adăugate/ omisiuni din ms. rom. 68:
   Ms. rom. 1161: „de plân*s* niciodată până la datu*l* sufletul<ui>” (30^{v})
   Ms. rom. 2100: „fără plâns niciodată până la datu*l* sufletului” (265^{v})
   Ms. rom. 68: „fă*r* de plâns pâ*n* la datu*l* sufletului său” (182^{r})

   Ms. rom. 1161: „singu*r* așteaptă și voiaște a ieși din temnița trupului” (30^{v})
   Ms. rom. 2100: „singu*r* așteaptă și voiaște a ieși din temnița trupului” (265^{v})
   Ms. rom. 68: „singu*r* așteaptă să iasă den temnița trupului” (182^{r})
2. Frazare distinctă
   Ms. rom. 1161: „iară eu *îl* spurcaiu cu lucruri reale” (30^{v})
   Ms. rom. 2100: „iară eu î*l* spurcai cu lucruri reale” (266^{r})

[22] Scris: **дддъогъ(нд)**.

BDD-A32996 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:48 UTC)

Ms. rom. 68: „ia*r* cu lucrurile ceale reale î*l* spurcaiu” (182^{v})
Ms. rom. 1161: „și nu știi ajunge-vei zioa cea de a doao zi” (31^{r})
Ms. rom. 2100: „și nu știi ajunge-vei zio cea de a doao zi” (266^{r})
Ms. rom. 68: „și nu știi zuoa cea de a dooa zi agiunge-o-vei” (183^{r})

În plus, ms. rom. BAR 1161 prezintă o serie de caracteristici distincte atât față de ms. rom. 2100, cât și de ms. rom. 68:

1. menționarea inițială a „părintelui Arsenie” (și nu a „unui bătrân”) drept autoritatea care rostește lamentațiile către suflet.

2. Introducerea unor structuri absente din ms. rom. 2100 și 68:
   Ms. rom. 1161: „Amar ție, suflete, că și adaogân*d* și negândin*d* nu te rușinezi, ci încă pre alții osândești”. (31^{r})
   Ms. rom. 2100: „Ama*r* ție, suflete, că și adăogân*d*[22] și nu te rușine*z*, ci încă pre alți<i> osândești”. (266^{r})
   Ms. rom. 68: „Ama*r* ție, suflete, că și adogân*d* nu te rușine*z*, ce încă pre alții osândești”. (182^{v})

3. Opțiune lexicală diferită (lecțiuni greșite):
   Ms. rom. 1161: „Ama*r*, suflete, că cela ce *grijaște* praznice pre pămân*t* ci numai to*t* plângere și zdrobire inimii”. (31^{r})
   Ms. rom. 2100: „Ama*r* ție, suflete, că cela ce greșaște praznicile pre pămân*t* n-are altceva numai to*t* plângere și zdrobire inimi<i>“. (266^{r})
   Ms. rom. 68: „Ama*r* ție suflete, că cela ce greșaște praznice pre pămân*t* n-ar ce numai to*t* plângere și zdrobire inimii”. (183^{r})

4. Omisiuni:
   Ms. rom. 1161: „cade înaintea lui și plânge și să roagă pentru mila” (30^{v})
   Ms. rom. 2100: „cade înaintea lui Dumnezeu și să roagă de milă și plânge” (265^{v})
   Ms. rom. 68: „cade înaintea lui Dumnezeu și să roagă de milă și plânge” (182^{r})

În egală măsură, se pot sesiza și anumite trăsături specifice doar copiei din ms. rom. 2100:

1. Adăugarea unor structuri/ fraze inexistente în celelalte două copii:
   Ms. rom. 2100: „luân*d* da*r* de la dânsu*l* sufletes*c*” (266^{r})
   Ms. rom. 1161: „luân*d* da*r* sufletes*c*” (30^{v})
   Ms. rom. 68: „și luân*d* da*r* sufletesc” (182^{v})

BDD-A32996 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:48 UTC)

Ms. rom. 2100: „Ama*r* ție, *suflete, că încă tu nu te mai părăsești*. Ama*r* ție, suflete, că ai greși*t* și încă to*t* mai adaogi". (266^{r})
Ms. rom. 1161: „Ama*r* ție, suflete, că ai greși*t* și încă to*t* mai greșăști și adaogi". (31^{r})
Ms. rom. 68: „Ama*r* ție, suflete, că ai greși*t* și încă to*t* mai adaogi". (182^{v})

2. Selecții lexicale unice (lecțiuni greșite):
Ms. rom. 2100: „de câte ori te *milui* și iară te leneviș](266^{r})
Ms. rom. 1161: „de câte ori te umiliș](31^{r})
Ms. rom. 68: „de câte o*r* te umiliș](183^{r})

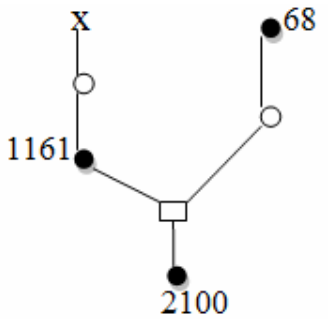
Pe lângă acestea, iese în evidență faptul că versiunea din ms. rom. 2100 are, pe de o parte o opțiune lexicală comună (datorată, cel mai probabil, unei lecțiuni greșite) cu cea din ms. rom. 68, iar pe de altă parte, conține o structură care se bazează pe celelalte două copii:

Ms. rom. 1161: „iară praznic dumnezăies*c* nu ai" (266^{r})
Ms. rom. 2100: „ia*r* praznic duhovnicesc n-ai" (31^{r})
Ms. rom. 68: „ia*r* praznice duhovnicești n-ai" (183^{r})

Ms. rom. 1161: „ia*r* mai mul*t* rău faci" (31^{r})
Ms. rom. 68: „ia*r* faci răută*ț*" (182^{v})
Ms. rom. 2100: „iară mai mul*t* răutăți faci" (266^{r})

În lumina diferențelor și a asemănărilor dintre cele trei copii, propunem următoarea stemă de filiație:

Legendă: x = originalul traducerii
● = versiune păstrată
○ = versiune intermediară, nepăstrată
□ = versiune prelucrată, nepăstrată

Așadar, copia din ms. rom. 2100 descinde din același tip de pateric ilustrat prin copia din ms. rom. 1161, diferențele față de aceasta din urmă și asemănările față de patericul reprezentat prin copia din ms. rom. 68 explicându-se prin prelucrarea prin care a trecut cel mai probabil o versiune asemănătoare cu ms. rom. 1161. Dacă modelul după care această copie intermediară a fost remaniată se aseamănă cu ms. rom. 68,

BDD-A32996 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:48 UTC)

al doilea model de prelucrare ar fi o versiune dintr-un tip de culegere hagiografică pe care nu am reușit să o identificăm. Numai prin intermediul unei copii prelucrate se pot explica trăsăturile unice ale copiei din ms. rom. 2100, și anume selecțiile lexicale singulare și incorporarea unor structuri/ fraze inexistente în celelalte versiuni.

Raporturile de înrudire dintre copiile de mai sus vor fi clarificate odată ce vom analiza cu atenție felul în care descind copiile care fac parte din arhetipul primului pateric, reprezentat până în acest punct prin copia din ms. rom. BAR 68. Așadar, între copiile aflate în ms. rom. 68, 1287, 146, 1261 și 1064 există o serie de asemănări și diferențe de lexic și frazare în baza cărora se pot reface legăturile din cadrul acestei familii de manuscrise. Aceste aspecte pot fi intuite încă din titlurile sub care a circulat fiecare copie, și anume „Poveastea de cine greșaște după schimnicie" și Învățătură pentru să-ți pedepsești sufletul" în cazul mss. rom. 68, 1287, 146 și 1261, precum și „De cine greșește după schimnicie" și „Poveste să-*ț* pedepsești sufletu*l* în toate dzile<le>" pentru ms. rom. 1064 (f. 342^{r}). Între versiunea din urmă și restul copiilor există o demarcare clară la nivelul traducerii, frazării și al unor structuri unice:

1. Opțiuni de traducere distincte:
   Ms. rom. 68, 1287, 146, 1261: „den temnița trupului lui/ său" (182^{r}, 188^{v}, 120^{r}, 339^{r})
   Ms. rom. 1064: „din temnița cea trupască a sa" (342^{r})

   Ms. rom. 68, 1287, 146, 1261: „că sân*t* credincio*s*" (182^{v}, 189^{r}, 120^{v}, 339^{v})
   Ms. rom. 1064: „că mă che*m* credincio*s*" (342^{r})

   Ms. rom. 68, 1287, 146, 1261: „mai cu ama*r* de cei necredincio*ș*" (182^{v}, 189^{r}, 120^{v}, 339^{v})
   Ms. rom. 1064: „mai cumpli*t* decâ*t* cei necredincio*ș*" (342^{r})

   Ms. rom. 68, 1287, 146, 1261: „nici să lepădară de dânsu*l*" (182^{v}, 189^{r}, 120^{v}, 339^{v})
   Ms. rom. 1064: „nici să lepădară de e*l*" (342^{r})

   Ms. rom. 68, 1287, 146, 1261: „să te muncești" (182^{v}, 189^{r}, 120^{v}, 339^{v})
   Ms. rom. 1064: „să te osândească" (342^{r})

   Ms. rom. 68: „te umili și ia*r* te leneviș" (183^{r})
   Ms. rom. 1287: „te umili și ia*r* te leniș" (189^{v})
   Ms. rom. 146: „te umili și ia*r* te leneși" (120^{v})
   Ms. rom. 1261: „te milui și ia*r* te lenișsi" (339^{v})
   Ms. rom. 1064: „te mângâia și tu ia*r* te leniș" (342^{v})

BDD-A32996 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:48 UTC)

2. Topică diferită:
   Ms. rom. 68, 1287, 146, 1261: „făr de sfiială te ameasteci cu călugării” (182^{v}, 189^{r}, 120^{v}, 339^{v})
   Ms. rom. 1064: „cu călugării făr sfială te amesteci” (342^{r})

3. Structuri existente doar în ms. rom. 1064:
   Ms. rom. 68, 1287, 146, 1261: „luând dar sufletesc” (182^{v}, 189^{r}, 120^{v}, 339^{v})
   Ms. rom. 1064: „luând în dar sufletesc” (342^{r})

În ciuda acestor distincții, între ms. rom. 1064 și celelalte copii (în special ms. rom. 1261) există o suită de asemănări:

1. Selecții lexicale comune:
   Ms. rom. 1064: „și ruga cea trimisă” (342^{r})
   Ms. rom. 1287, 146, 1261: „și ruga ce au trimis” (188^{v}, 120^{r}, 339^{v})
   Ms. rom. 68: „și rugăciunea ce au trimis” (182^{r})

2. Ms. rom. 1064: „va merge la giudeț” (342^{r})
   Ms. rom. 1287, 146, 1261: „va mearge la giudeț” (189^{r}, 120^{r}, 339^{v})
   Ms. rom. 68: „va mearge la giudecătoriul” (182^{v})

Dintre aceste similitudini, frecvente sunt cele față de copia din ms. rom. 1261:

1. Opțiune lexicală comună:
Ms. rom. 1064: „pomenire lor” (342^{r})
Ms. rom. 1261: „pomenirea lor” (339^{v})
Ms. rom. 68, 1287, 146: „pomeanele lor” (183^{r}, 189^{v}, 120^{v})

Ms. rom. 1064: „cătră giudecător” (342^{r})
Ms. rom. 1261: „cătră giudecător” (339^{r})
Ms. rom. 68: „cătră judecător” (182^{r})
Ms. rom. 1287, 146: „cătră giudeț” (188^{v}, 120^{r})

2. Includerea unei secvențe absente din celelalte copii:
Ms. 1064: „te milui Dumnedzău și tu iar căzuș” (342^{v})
Ms. 1261: „te milui Dumnedzău și tu iar căzuși” (339^{v})
Ms. 68, 1287, 146: „te milui Dumnezeu și iar căzuș” (183^{r}, 189^{v}, 120^{v})

Totodată, cea mai veche copie a acestui pateric (ms. rom. 68) se diferențiază de restul versiunilor prin următoarele trăsături:

1. Opțiuni lexicale unice:
Ms. rom. 1287, 146, 1261: „tu nu pricepuș, nici te păziș” (189^{v}, 120^{v}, 340^{r})
Ms. rom. 68: „tu nu cunoscuș, nici te păziș” (183^{r})

BDD-A32996 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:48 UTC)

Ms. rom. 1287, 146, 1261: „to*t* nebunești și strângi” (189^{v}, 120^{v}, 339^{v})
Ms. rom. 68: „nebunește strângi” (183^{r})
Ms. rom. 1287, 146, 1261: „va merge la giude*ț*” (342^{r})
Ms. rom. 68: „va mearge la giudecătoriu*l*” (182^{v})

Ms. rom. 1287, 146, 1261: „și ruga ce au trimi*s*” (188^{v}, 120^{r}, 339^{v})
Ms. rom. 68: „și rugăciunea ce au trimi*s*” (182^{r})

Ms. rom. 1287, 146, 1261: „din temnița trupului *său*” (188^{v}, 120^{r}, 339^{r})
Ms. rom. 68: „den temnița trupului *lui*” (182^{r})

2. Includerea conjuncției „și” doar în copia din ms. rom. 68:
Ms. rom. 68: „ce va afla acolo *și* nu știe priimită e slujba lui” (182^{r})
Ms. rom. 1287, 146, 1261: „ce va afla acolo, nu știe priimită-i slujba lui” (188^{v}, 120^{r}, 339^{r})

3. Omisiune unică:
Ms. rom. 68: „a dooa zi agiunge-o-vei” (183^{r})
Ms. rom. 1287, 146, 1261: „a doao dzi agiunge-veai au ba” (189^{v}, 120^{v}, 339^{v})

În aceeași măsură, între această copie și celelalte trei se pot observa o suită de asemănări de lexic, traducere și frazare. Pe lângă cele prezentate mai sus, în cadrul comparației dintre ms. rom. 1064 și celelalte copii, amintim:

1. Lexeme traduse identic:
Ms. rom. 68: „te umili și ia*r* te leneviș” (183^{r})
Ms. rom. 1287: „te umili și ia*r* te leniș” (189^{v})
Ms. rom. 146: „te umili și ia*r* te leneși” (120^{v})
Ms. rom. 1261: „de câte o*r* te milui și ia*r* te lenișî” (339^{v}) – [„milui” reprezintă un *bourdon*: „de câte ori te milui Dumnedzău și tu ia*r*..”., f. 339^{v}]

Ms. rom. 68, 1287, 146, 1261: „nici să lepădară de dânsu*l*” (182^{v}, 189^{r}, 120^{v}, 339^{v})
Ms. rom. 1064: „nici să lepădară de e*l*” (342^{r})

Ms. rom. 68, 1287, 146, 1261: „să te muncești” (182^{v}, 189^{r}, 120^{v}, 339^{v})
Ms. rom. 1064: „să te osândească” (342^{r})

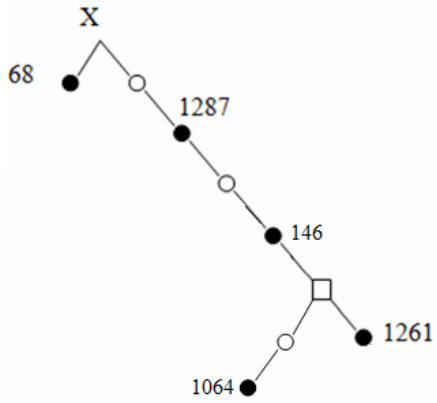
2. Omisiuni comune:
Ms. rom. 68, 1287, 146: „te milui Dumnezeu și ia*r* căzuș” (183^{r}, 189^{v}, 120^{v})
Ms. rom. 1261, 1064: „te milui Dumnedzău și tu ia*r* cădzuși” (339^{v}, 342^{v})

BDD-A32996 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:48 UTC)

3. Frazare asemănătoare:
Ms. rom. 68, 1287, 146, 1261: „fă*r* de sfială te ameasteci cu călugării” (182^{v}, 189^{r}, 120^{v}, 339^{v})
Ms. rom. 1064: „cu călugării fă*r* sfială te amesteci” (342^{r})

Pentru a reprezenta mai bine înrudirea bazată pe trăsăturile comune și diferite ale copiilor de mai sus, propunem următoarea stemă de filiație:

Legendă: x = originalul traducerii
● = versiune păstrată
○ = versiune intermediară, nepăstrată
□ = versiune prelucrată, nepăstrată

În ciuda asemănărilor dintre versiunea din ms. rom. 68 și restul copiilor, cea dintâi descinde din aceeași sursă ca cele din urmă, însă în mod independent, fapt semnalat de numeroasele opțiuni lexicale singulare, precum și de omisiunea reprezentativă doar pentru această copie. De asemenea, există un număr mare de traduceri de termeni comune între copiile din ms. 68, 1287, 146 și 1261, însă și o serie de trăsături prezente doar în versiunea din ms. rom. 1261 și cea din ms. rom. 1064. Astfel, aceastea descind dintr-o copie intermediară prelucrată, cu observația faptului că cea din codicele românesc cu cota 1064 se distinge de cea din 1261 prin selecții lexicale unice, frazare singulară și includerea unor structuri inexistente în celelalte versiuni. După cum am arătat mai sus, o versiune asemănătoare cu cea din ms. rom. 68 reprezintă modelul după care este prelucrată o copie după ms. rom. 1161 și din care, în urma remanierii, rezultă copia conservată în ms. rom. 2100. Traducerea patericului s-a realizat într-o arie nordică, cel mai probabil Moldova, ipoteză care necesită urmărirea unui corpus de texte mai amplu decât ne-am propus în aceste articole.

O cunoaștere mai bună a diferitelor tipuri de paterice care au circulat în cultura românească veche ne-ar oferi o imagine mult mai clară asupra circulației pe care a avut-o redacția scurtă a scrierii ascetico-mistice. Dacă în acest caz textul a fost transcris doar în cadrul patericelor, nefiind copiat separat și inclus în alte tipuri de miscelanee, redacția lungă a textului pseudo-evagrian împărtășește un alt parcurs de difuzare, desprinzându-se dintr-o carte de strană și integrându-se în codice ascetice și manuscrise cu rugăciuni.

BDD-A32996 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:48 UTC)

ANEXĂ

Reproducem mai jos, în transcriere interpretativă, textele *Poveastea de cine greșaște dup<ă> schimnicie* și *Învățătură pentru să-ț pedepsești sufletu̲l̲* cuprinse în ms. rom. BAR 68. Dintre operațiile efectuate amintim: marcarea literelor lipsă între croșete (< >), coborârea în rând a slovelor suprascrise și culegerea consoanelor finale, susceptibile de două interpretări, cu caractere cursive, notarea printr-o bară oblică a sfârșitului fiecărei file recto, iar prin două bare oblice, a sfârșitului filei verso. În aparatul critic au fost notate erorile de scriere și intervențiile *marginale*.

Poveastea de cine greșaște după[23] **schimnicie**[24]

Zise u*n* bătrâ*n*: „Ama*r* sufletului ce greșaște după[23] sfântu*l* bote*z* a*l* schimniciei, că unu*l* ca acela nu tribuie să fie fă*r*[25] de plâns pâ*n*[26] la datu*l* sufletului său. Că omu*l* ce cade înaintea[27] lui Dumnezeu și să roagă de milă și plânge și să grijaște de spășeniia sa în zi și în noapte, acela iaste îmboldi*t* de cugetu*l* științei lui și singu*r* așteaptă să iasă den temnița trupului lui și cătră judecăto*r* a mearge. Și nu știe ce va afla acolo și nu știe priimită e slujba lui ce au făcu*t* ticălosu*l*[28] călugă*r*, și rugăciunea ce au trimi*s* cătră judecătoriu au întoarsă iaste și nepriimită. Derep*t* aceaea nu/(182^{v}) mai mila lui Dumnezeu de va fi, ia*r* omu*l* nu știe cu*m* va mearge la giudecătoriu*l* carele l-au mâniia*t*, derep*t* aceaea numai ce așteaptă sufletu*l* omului dureri și rușine și muncă”.

Învățătură pentru să-*ț* pedepsești sufletu*l*[29]

Iară zise: „Ama*r* mie, ama*r* mie, că mă che*m* că sân*t* credincio*s* și fuiu mai cu ama*r* de cei necredincio*ș*. Că aceaia nu cunoscură pre Dumnezeu, nici să lepădară de dânsu*l*. Ia*r* eu, cunoscân*d*[30] și luân*d* da*r* sufletesc, ia*r* cu lucrurile ceale reale î*l* spurcaiu și-*l* stânșă și bogățiia ce-*m* fu dată mie rău o împrăștiiaiu.

Ama*r* ție, suflete, că știin*d* și grășești.

Ama*r* ție, suflete, că ai greși*t* și încă to*t* mai adaogi.

Ama*r* ție, suflete, că și adăogân*d* nu te rușine*z*, ce încă pre alții osândești.

Ama*r* ție, suflete, că den științele tale vei să te muncești și încă credința nu o mai priimești.

Ama*r* ție, suflete, că de câte o*r* te-ai făgădui*t* lui Dumnezeu că nu vei mai greși și ia*r* faci răută*ț*.

---

[23] Scris: ⱆꙋ(п). Altă interpretare: *dupe*.
[24] Scris marginal, cu chinovar: *gl<ava> 162*.
[25] Altă interpretare: *fără*.
[26] Altă interpretare: *până*.
[27] Scris: ѧ(н)наи(н)тѣ.
[28] Scris: тикоλосꙋ(л).
[29] Scris marginal, cu chinovar: *glavă 163*.
[30] Scris: кꙋноскꙋнд.

BDD-A32996 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:48 UTC)

Amar ție, suflete, cu*m* calci poruncile lui Dumnezeu și apoi fă*r* de sfială te amesteci cu călugării.

Ama*r* ție, suflete, că pentru tru*p* cazi și ia*r* îi slujești lui. // (183^{r})

Ama*r* ție, suflete, că lucrurile sfinților*r* nu le faci, ia*r* pomeanele lo*r* le cinstești ca[31] să-*ț* satu*r* pântecele.

Ama*r* ție, suflete, că cinstești praznicele dumnezeiești ca de bucate bune să te grijăști, ia*r* praznice duhovnicești n-ai.

Ama*r* ție suflete, că cela ce greșaște praznice pre pământ*t* n-ar<e>, ce numai to*t* plângere și zdrobire inimii.

Ama*r* ție, suflete, că den zi în zi to*t* nebunește strângi și singu*r* pre tine te înșeli și zici lui Dumnezeu: „Dimineață mă voiu pocăi” și nu știi zuoa cea de a douoa zi agiunge-o-vei.

De câte ori te milui Dumnezeu și ia*r* căzu*ș*, de câte o*r* te umili și ia*r* te leneviș, de câte o*r* te lumină și tu nu cunoscu*ș*, de câte o*r* te îndulci și tu nu cunoscu*ș* nici te păziș! De câte o*r* te întări și tu to*t* slăbi*ș* și te iertă și tu ia*r* te întorseș! De câte o*r* te învață și nu-*l* asculta*ș*!”.

THE SHORT RECENSION OF AN ASCETICO-MYSTICAL TEXT ATTRIBUTED TO EVAGRIUS PONTICUS IN THE OLD ROMANIAN LITERATURE

(Abstract)

The article deals with the circulation of an ascetico-mystical text attributed to Evagrius Ponitcus in the old Romanian manuscripts dating from the middle of the 17th century to the end of the 18th century. Translated from Slavonic, the text is part of the *Skete Patericon* and it represents one of the sources of a writing which will be atrributed to Evagrius in the *Abridged Life of Saints* (the *Prologue*). Even though it is addressed to hermits, the ascetical text is copied and read by both monks and laymen, formally resembling the *Great Canon of St. Andrew of Crete* and other ascetical writings, such as the *Laments* of Abba Isaiah, the *spuria* chapter 29 of his *Asketikon*.

Cuvinte-cheie: apocrif evagrian, literatură ascetico-mistică, *Patericul Schitului*, redacție scurtă, receptare.

Key words: Evagrius Ponticus pseudepigrapha, ascetico-mystical literature, the *Skete Patericon*, short recension, readership.

Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13

[31] Scris: **кѣ**.

BDD-A32996 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:48 UTC)